
Petar Stevanović, Marija Marić i Vuk Garača

Tematsko rekognosciranje i planigrafija lokaliteta Ilića brdo – Nepričava

Rad predstavlja sistematizaciju i reviziju podataka sa ranijih arheoloških iskopavanja lokaliteta Ilića Brdo u ataru sela Nepričava kod Valjeva. Novi podaci i nalazi potrebni za studiju dobijeni su tematskim rekognosciranjem, kao i planigrafskom analizom. Sve ovo je izvršeno standardizovanom metodom, uz sakupljanje površinskih nalaza i rekonstrukciju gabarita lokaliteta.

Lokalitet Ilića Brdo je dvoslojan, a oba pripadaju mlađem kulturnom horizontu vinčanske kulture (Vinča B2/C i Vinča D), što je utvrđeno analizom i klasifikacijom svih pokretnih nalaza. Ona je rezultirala klasifikovanjem formalnih i funkcionalnih tipova posuđa i drugih predmeta od pečene zemlje, među kojima se izdvajaju zvezdasti amulet, specifični tip drški zdela i minijaturne posude. Na osnovu tipološke analize keramičkog materijala utvrđeno je da su najviše zastupljene posude za obradu i konzumaciju hrane. Ispitan je i određen broj specifičnih kremenih i kamenih alatki. Svi ovi nalazi (kamene sekire, čekići, tesle, strugači i sečiva) svedoče o razvijenoj i specijalizovanoj ekonomiji ovog kasnoneolitskog naselja, zasnovanoj na eksploataciji prirodnih sirovina, pre svega - kvalitetnog kременa i gline.

Uvod

Područje sliva srednje Kolubare, odnosno područje Valjevske kotline sa neposrednom okolinom, zauzima centralni deo severozapadne Srbije. Ovo područje spada u jedno od arheološki nedovoljno istraženih područja u Srbiji, posmatrano sa aspekta nastanka i geneze praistorijskih ljudskih zajednica.

U prostornoj analizi, kao i sveukupnoj analizi prirodnog okruženja i uslova za naseljavanje, dominantnu ulogu imaju komunikacije i prirodni resursi. Ostali važni elementi u razmatranju ekoloških uslova ove oblasti su njen geomorfološki sastav, reljef, hidrosistem i pedološki pokrivač; za tim su tu i mikroklimatski uslovi i na kraju biosistem.

Istraživano područje pripada regionu sela Nepričava, koji se nalazi na raskrsnici modernih puteva prema Ubu i Lajkovcu, u neposrednoj blizini

Petar Stevanović (1978), Mladenovac, 1. maja 11, student 2. godine arheologije u Beogradu

Marija Marić (1982), Aleksandrovac, Jaše Petrovića 2, učenica 3. razreda Gimnazije u Kruševcu

Vuk Garača (1981), Kovilj, Zmaj Jovina 64, učenik 4. razreda Gimnazije "Svetozar Marković" u Novom Sadu

*MENTOR:
Andrej Starović,
arheolog, ISP*

sela Slovac. Ovo je oblast srednjeg sliva reke Kolubare. Nedaleko od lokaliteta na južnoj strani, u zaravni same doline Kolubare usečena je kompozitna dolina reke Toplice, čije strane se pružaju u uporednom pravcu i vezuju površi gornje Kolubare i Ljiga, tako da se praistorijsko naselje formiralo na zaravnjenom platou gornje rečne terase. Pritom, više zaravni su uglavnom urezane u poremećene flišne naslage Berkovca, delom u trijasko krečnjake Paštrića, a niže su neogene naslage gornjokolubarskog basena, delom i starije stene Slovca (Jovanović 1956).

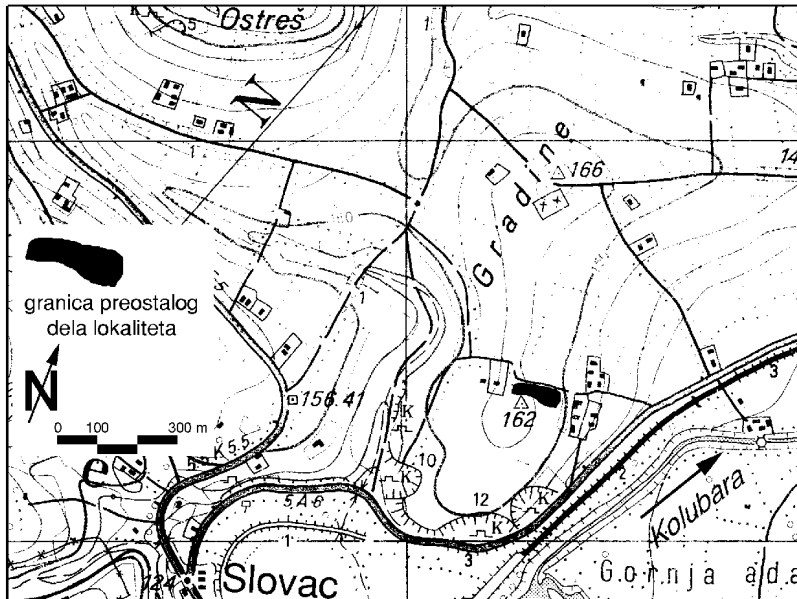
Ovu mikroregiju odlikuju i razni tipovi reljefa. Sliv Toplice je po oštrim osobinama svog reljefa u velikoj meri sličan kompozitnim dolinama Gornje Kolubare i Ljiga.

Lokalitet ima veoma dobru preglednost doline Kolubare kao okolnih brda, što bi se mogli dovesti u vezu sa veoma razvijenim sistemom komunikacije u prošlosti. Severni prilaz lokalitetu pokriven je plodnim zemljištem, pogodnim za gajenje različitih vrsta kultivisanog bilja, naročito žitarica, od kojih je najpogodnije za pšenicu. Sa zapadne strane pruža se gusta hrastova šuma, dok je sa južne strane danas tu aktivni kamenolom, čija teritorija predstavlja polaznu tačku pri proučavanju samog lokaliteta.

Veliki nedostatak za pravilno tumačenje razvoja vinčanske kulture na svim lokalitetima ovog kraja je činjenica da ovdašnja naselja nisu sistematski iskopavana, a neka od njih su i fizički uništena u poslednjih 20 godina. Takav slučaj je i sa naseljem Ilića brdo u Nepričavi. Naselje je uništeno skoro u celosti usled razvoja industrije kreča "D. Tucović" u Lajkovcu. Intervencija nadležnog zavoda za zaštitu spomenika kulture nije blagovremeno usledila, pa je znatan broj očuvanih kućnih osnova i velika količina arheoloških artefakata nestala pred naletom mehanizacije, a veliki broj vrednih nalaza završio je u privatnim zbirkama (slika 1).

Opis lokaliteta

Tokom juna, jula i avgusta 1979. godine na lokalitetu Ilića brdo, u ataru sela Nepričava vršena su arheološka iskopavanja. Kao što je već pomenuto, iskopavanja je vodio arheolog Ž. Jež i tom prilikom otvorene su dve sonde (sonda A i sonda B) na zapadnom delu, u drugom etažnom sloju kamenoloma. Sasvim je sigurno da je lokalitet do 1973. godine obuhvatao mnogo veću površinu nego danas. Naime, otvaranjem kamenoloma i dugogodišnjom eksploatacijom kamena došlo je do bitnih pomeranja same granice lokaliteta jer je dobar deo devastiran pri skidanju tzv. jalovinskog sloja. Kamenolom je otvoren te godine i projektovanjem je isplanirano dvadeset godina aktivne eksploatacije kamena bogatog kalcijum karbonatom na čijoj bazi se pravi kreč. Sam kamenolom je podeljen u tri etaža. Sa prva dva etažna sloja skinut je jalovinski sloj zemlje i već se godinama odatle vrši eksploatacija, što jako ugrožava sam lokalitet koji pokriva tzv. jalovinski sloj trećeg etaža.

Slika 1.
 Detalj topografske karte (1:25000) sa obeleženim lokalitetom Ilića brdo u Nepričavi

Figure 1.
 The topographic map (1:25000) with the site of Ilića brdo in Nepričava marked – in detail.

Nekada je kamenolom bio u privatnom vlasništvu porodice Ilić (Ilića majdan), a danas je pod opštinskim vlasništvom. Na osnovu usmenog izlaganja Radomira Milenkovića, rukovodioca razvoja i investicije kamenoloma, pri miniranju je dolazilo do izbacivanja na površinu velike količine arheološkog materijala. Jedini od slučajnih nalaza koje smo tom prilikom dobili jeste pršljenak od solidno pečene zemlje sa primesama krupnozrnog peska, pronađen u sektoru 83.

Sa zapadnog prilaza lokalitetu, u blizini kote 162 (up: slika 1), pre početka rada kamenoloma postojalo je seosko domaćinstvo koje je iseljeno pre deset godina (slika 2).

Nažalost, iz usmenih informacija istraživača Ž. Ježa nismo uspeli da utvrdimo tačan položaj sonde koje su otvorene 1979. godine. Preostali, neuništeni deo lokaliteta nalazi se na trećem etažu, na jalovinskom sloju koji je u planu za eksploataciju do 10. avgusta 2000. godine, tako da buduća

Slika 2.
 Severozapadni profil kamenoloma lokaliteta Ilića brdo

Figure 2.
 Northwest profile of the quarry of the Ilića brdo site

terenska istraživanja nisu moguća. Na tom preostalom prostoru koga zahvata lokalitet mi smo zatekli njivu pod kukuruzom. Terenskom prospekcijom utvrdili smo zone različitog rasta stabljika kukuruza, što svakako indicira postojanje čvrstih ostataka objekata tamo gde je vegetacija upadljivo niža.

Metode istraživanja

Naše istraživanje bi se moglo podeliti u pet faza:

1. *Pripremni radovi*, koji su obuhvatali proučavanje klime, reljefa, pedologije i vegetacije terena kao i detaljno upoznavanje sa samim terenom na osnovu topografske karte 1 : 25000. Sakupili smo sve podatke o ranijim arheološkim istraživanjima ovog lokaliteta i pripremili sav tehnički i potrošni materijal potreban za terenski rad: profesionalni foto-aparat, širokougaoni i uskougaoni objektiv, FD-kartoni, metar, kompas, topografska karta rekognosciranog područja, milimetarski papir, dnevnik istraživanja, pribor za crtanje, špahtle i kese za nalaze.

2. Druga faza podrazumevala je početak terenskog rada, tj. *intervjuisanje lokalnog stanovništva*, vlasnika poseda na kome se nalazi lokalitet, Dušana Ilića, kao i razgovor sa vođom razvoja i investicije kamenoloma Radomirom Milenkovićem. Iz razgovora koje smo vodili sa meštanima Nepričave došli smo do značajnih podataka o samoj oblasti kao i o ranijim nalazima na samom lokalitetu.

3. *Rekognosciranje i planigrafija lokaliteta* su imali za cilj utvrđivanje prostorne distribucije pokretnih nalaza kao i određivanje približnog gabarita terena na kome su ostaci lokaliteta. Samo rekognosciranje smo izvršili na platou trećeg etaža (njiva pod kukuruzom 50×40 m) kao i u profilu jalovinskog sloja. Svi podaci su ucrtani na pripremljene skice terena na kojima smo improvizovali kvadratnu mrežu. Teren je i detaljno fotografisan. Dužina profila u kome su vidljivi pokretni nalazi je 120 m, a prosečna debljina 8.5 m, dok je sloj plodne zemlje (pa i kulturnog sloja) približno 2 m debljine. U tom pojasu mi smo uočili jedan kulturni sloj koji smo definisali na osnovu obrađenog materijala (slika 2).

4. *Analitička obrada podataka* je obuhvatila klasifikaciju pokretnih nalaza sa iskopavanja 1979. godine, kome smo pridodali materijal prikupljen rekognosciranjem i detaljno ga obradili. Dobijene podatke smo proučili, uz konsultovanje literature i utvrdili smo kulturno-hronološku pripadnost naselja.

5. U završnoj fazi realizacije projekta, nakon detaljne obrade i crtanja pokretnih nalaza, analizirali smo sve dobijene rezultate i *napisali naučni izveštaj*.

Rezultati istraživanja

Ukupnim terenskim istraživanjem, pod kojim podrazumevamo iskopavanje vršeno 1979. godine kao i rekognosciranje 2000. godine, došli smo do značajnog fonda bogatog pokretnog materijala, koji je podlegao detaljnoj analizi. Reprezentativni fragmenti su iscrtani i fotografisani. Rekognosciranjem čitavog trećeg etaža nad jalovinom smo utvrdili tačne granice lokaliteta i prostornu distribuciju nalaza a rekognosciranjem profila kame-noloma došli smo do važnih podataka o debljini kulturnog sloja ovog lokaliteta.

Po završetku terenskog dela istraživanja, upravljajući se podacima dobijenim predhodnim detaljnim analizama prirodnih odlika, došli smo do zaključka da je ovaj lokalitet u praistoriji posedovao optimalne uslove za razvoj naselja zemljoradničko-stočarskog karaktera.

Istraživanje koje je vršeno na lokalitetu Ilića brdo u Nepričavi ima za cilj da generalno upotpuni arheološku sliku perioda vinčanske kulture i slike kulturnog perioda Vinče B2/C i perioda Vinče D, ukoliko dalje analize budu potvrdile pretpostavljene rezultate.

Analiza arheološkog materijala

Sav materijal (keramika, kremen, kamen, kost) prikupljen prilikom terenskog dela istraživanja (iskopavanja 1979. godine i rekognosciranja 2000. godine) detaljno smo obradili analitičkom metodom A. Starovića. (vidi arheološke članke u Petničkim sveskama 42/III) Materijal možemo podeliti u nekoliko osnovnih tipoloških grupa:

Keramičke posude

Predstavljaju procentualno najveći deo materijala koji je prikupljen na lokalitetu – upravo to je razlog zbog koga se i najveća pažnja poklonila obradi samog keramičkog materijala. Nalazi pronađeni na lokalitetu su uglavnom fragmentovani, najčešće od neprečišćene zemlje sa inkluzijama krupnog, sitnog i silikatnog peska. Veći deo fragmenata je od vrlo kvalitetne terakote sa zanemarljivim procentom fragmenata koji su stradali u sekundarnom požaru. Uglavnom dominiraju sudovi za *termičku obradu* i *konzumaciju* hrane. Može se primetiti i veliki broj tunelastih i karakterističnih “falusoidnih” drški (slika 3), kao i par fragmenata sa očuvanim svim autopsijskim delovima.

Na fragmentima se može primetiti prisustvo ornamentalnih detalja, skladnih i proporcionalnih. Kada se govori o ornamentalnim motivima, najzastupljenije su različito orijentisane kanelure (slika 4).

Slika 3.
Karakteristična forma
drške na zdeli iz
Nepričave

Figure 3.
Typical vessel handle
form from Nepričava

Slika 4.
Fragment keramike
ukrašen kanelurama

Figure 4.
Fragment of a vessel
ornamented by
channeling

Pored kanelura, postoji i fragment sa otiskom asure na dnu, kao i jedan zanimljivi fragmenat koji na vratu ima plastičnu traku na kojoj su ubodi rađeni prstima (slika 5).

Na slajdovima sa iskopavanja 1979. godine, konstatovana je i jedna *minijaturna posuda* za koju se ne zna gde se danas tačno nalazi. Bilo bi potrebno pomenuti i veliku koncentraciju pršljenaka, dobro očuvanih, grube fakture i solidnog pečenja (slika 6).

Na osnovu očuvanih autopsijskih delova fragmenata posuda prikupljenih tokom iskopavanja, izračunali smo minimalni broj posuda: 106 oboda, 46 drški i 25 dna. Dakle, minimalni broj posuda je 177.

Prilikom iskopavanja 1979. godine pronađen je i zanimljiv primerak *cediljke* od crveno pečene zemlje, grube fakture, sa primesama krupnozrnog peska (slika 7) kao i minijaturne posude koji bi takođe mogle biti definisane i kao šolje (slika 8).

Slika 5.
Fragment keramike
ukrašen plastičnom
trakom sa ubodima

Figure 5.
Fragment of a vessel
ornamented with
plastic band
combined with
punctuation

Slika 6.
Pršljenak sa lokaliteta
Ilića brdo

Figure 6.
A loom weight from
Ilića brdo

Slika 7.
Ulomak keramičke
cediljke

Figure 7.
Fragment of a pottery
strainer

Slika 8.
Minijaturne posude

Figure 8.
Miniature vessels

Figuralna plastika

Tokom iskopavanja pronađene su svega dve *statuete* za koje se pretpostavlja da se nalaze u Narodnom muzeju u Valjevu. Jedna statueta ima zoomorfnu predstavu glave ovna dok je druga antropomorfnog oblika; očuvana joj je samo leva strana torzalnog dela koji je spljošten i vidljiva je stilizovana predstava odeće. O kvalitetu pečenja i sirovinskom sastavu terakote ne možemo ništa precizno reći jer nam nisu bile dostupne.

Pored toga, pronađena su i dva amuleta od kojih je jedan jako trošan, izrađen od loše pečene zemlje, sa inkluzijama sitnozrnog peska (slika 9), dok je drugi od kvalitetno pečene zemlje bez inkluzija, sa zoomorfnom predstavom tela (slika 10).

Slika 9.
Zvezdasti amulet sa
lokaliteta Ilića brdo

Figure 9.
Star-like amulet from
Ilića brdo

Slika 10.
Amulet sa
zoomorfnom
predstavom tela
životinje

Figure 10.
Amulet with
zoomorphical
representation of
animal corp

Kameni i kreneni alat

Alatke i odbici nastali prilikom obrade kремена zastupljeni su u veoma velikoj količini gotovo na celom lokalitetu. Zavisno od toga kako je distalni kraj oblikovan - u teme ili sečicu, predmeti od kamena su svrstani u čekiće, sekire i tesle (tabla T1). U dve sonde pronađeno je 29 kremenih nalaza, a u toku tematskog rekonosciranja istog lokaliteta 34 nalaza (tabla T2). U zavisnosti od dužine sečice u odnosu na dužinu alatke i sečiva i s obzirom na to od ukupnog broja nalaza imamo 1 čekić, 4 tesle, 13 sečiva i mnoštvo odbitaka. U našem jeziku ne postoji zajednički naziv za oruđe i oružje, pa se za ove predmete obično koristi naziv alatka. Alatke sa sečicom na distalnom kraju su na osnovu simetrije ili asimetrije uzdužnog preseka podeljene na sekire sa simetričnim i tesle sa asimetričnim profilom, što znači da se sečica nalazi ili ne nalazi u ravni simetrije. Alatke bez sečice, čija je osnovna namena bila udaranje, svrstane su prema obliku u čekiće sa distalnim i proksimalnim krajevima oblikovanim u teme.

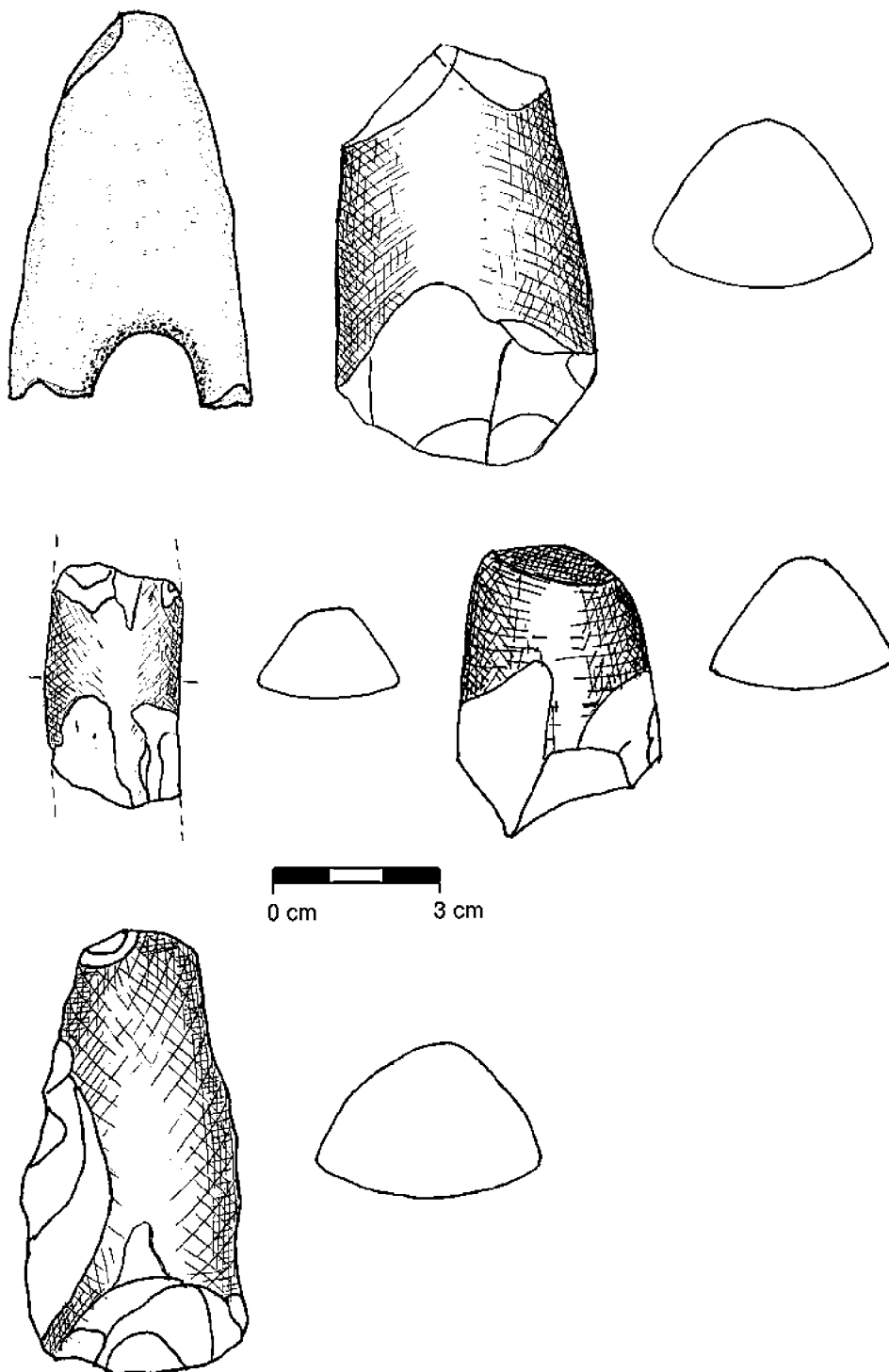
Osim predmeta koji su bili namenjeni za ovu funkciju, kao čekići su mogli da posluže proksimalni delovi veoma oštećenih sečica.

Od ostataka životinjskih kostiju imamo svega 4 fragmenta, koji nisu određeni kao alatke. Zbog ovako malog broja nalaza, nemoguće je bilo šta više reći o stočarskoj ili lovnoj ekonomiji ovog neolitskog naselja.

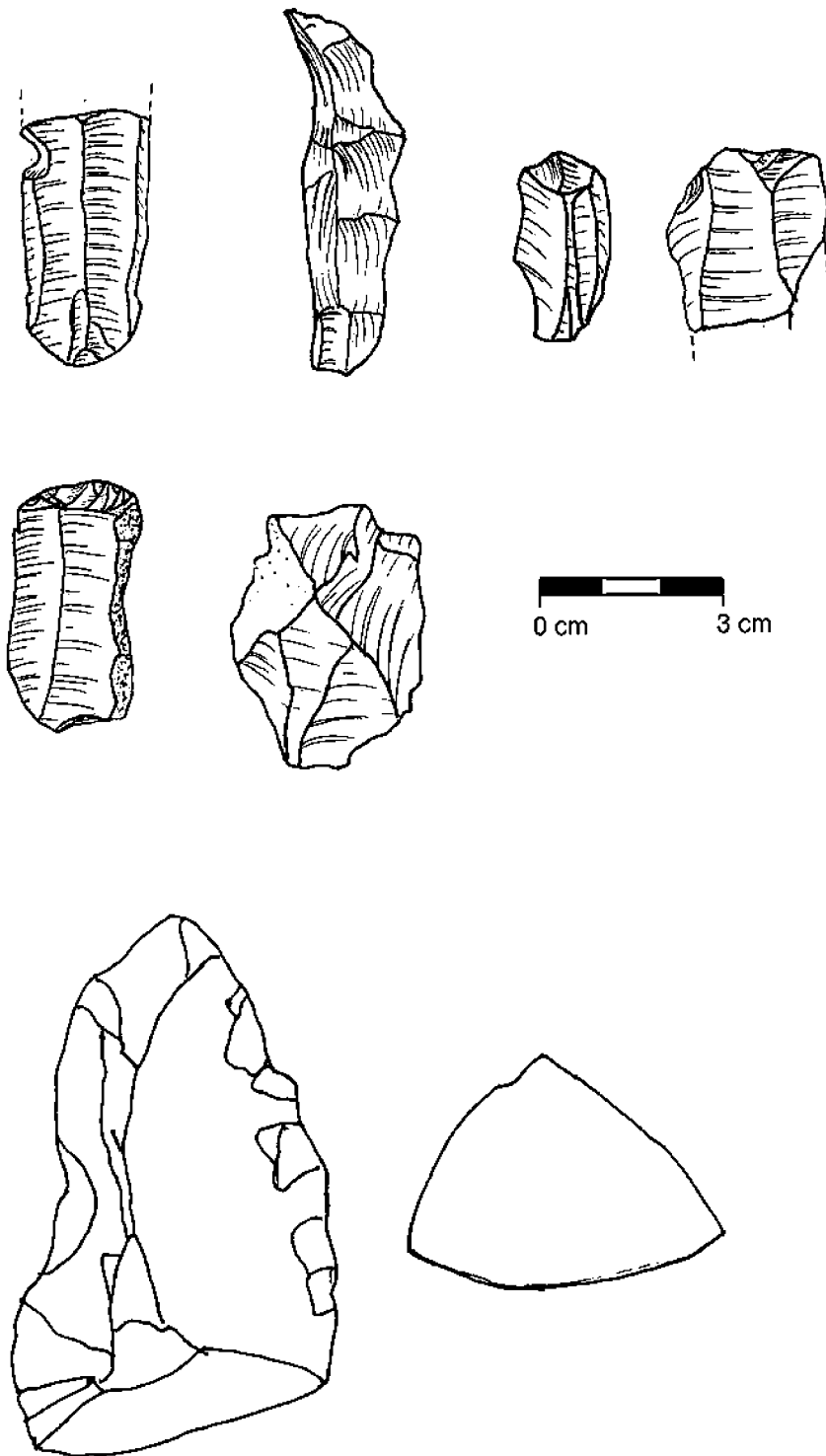
Diskusija i zaključak

Prilikom iskopavanja 1979. godine u obe otvorene sonde uočena su dva kulturna sloja. Zbog nedostatka publikovane građe o samom lokalitetu ne možemo sa sigurnošću tvrditi o kojim kulturnim slojevima je reč. Za veći deo materijala koji je pronađen u sondi B nije utvrđen kontekst jer nije sačuvana inventarna knjiga, tako da su određeni podaci uzeti sa rezervom.

T1

T2

Prilikom rekognosciranja, na samom profilu jalovinskog dela trećeg etažnog sloja, uočili smo samo jedan kulturni sloj. Postoji mogućnost da je naselje na drugom etažnom sloju bilo dvoslojno, ali da je na trećem etažnom sloju jednoslojno usled spuštanja granica lokaliteta i povlačenja u podnožje brda.

Na osnovu jedne antropomorfne figurine koja poseduje karakteristike *Vinča B2/C faze* (zaključeno na osnovu spljoštenog torzalnog dela i stilizovane predstave odeće), pretpostavljamo da prvi kulturni sloj pripada upravo ovoj fazi vinčanske kulture. Ovo je ipak nesigurni podatak, jer tačne informacije kao što su sonda i otkopni sloj u kojem je figurina pronađena – nemamo.

Kako je značajan broj “falusoidnih” drški (up: slika 3) zastupljenih u keramičkoj produkciji u Nepričavi, konstatovan i na lokalitetu Ilića brdo u Čučugama (Tamnava) i na drugim lokalitetima hronološki određenim kao Vinča D (npr. Supska – Garašanin i Garašanin 1979), zaključeno je da drugi kulturni sloj na lokalitetu Ilića brdo u Nepričavi najverovatnije pripada *fazi Vinča D* ove kulture.

Prema podacima iz literature (Đokić 1999) uočljivo je da su alatke u fazi Vinča D povećanih dimenzija, što neposredno zavisi od sirovina i namene. Dimenzije sečiva iznose 38-40 mm dužine i 14-15 mm širine. Na osnovu ovih podataka može se zaključiti da je razlika u dimenzijama alatki sa Nepričave i alatki iz same Vinče (Belo brdo) zanemarljivo mala. Ta razlika je prouzrokovana kvalitetom sirovine i veličinom kamena koji je okresivan. Za Vinča D fazu karakteristična je pojava strugača na sečivu, strugača na odbitku, kružni strugači, retuširanih sečiva i svrdla. Ovi podaci su nam upotpunili hronološku sliku na lokalitetu u Nepričavi, jer ovakve klase alatki su zastupljene u velikom broju, na osnovu čega smo zaključili da i drugi kulturni sloj Nepričave ne odstupa od tradicionalne kremene industrije faze Vinča D.

Zahvalnost. Zahvaljujemo se *Ivani Đokić*, studentkinji arheologije iz Beograda na pomoći u determinaciji i klasifikaciji kremenih i kamenih alatki. Zatim, *Radomiru Milenkoviću*, vođi razvoja i investicije kamenoloma na ljubaznosti i informacijama o lokalitetu, kao i *Radivoju Arsiću*, apsolutu arheologije iz Paraćina, na pomoći pri crtanju svih nalaza.

Literatura

Antonović, D. 1992. *Predmeti od glačanog kamena iz Vinče*. Beograd: Filozofski fakultet

Antonović, D. 1997. Predmeti od glačanog kamena sa nalazišta Ilića brdo. *Glasnik SAD*, 13: 275-84

Đokić, I. 1999. Praistorijski kameni alati sa lokaliteta u Čučugama. *Petničke sveske*, 48: 283-99

Garašanin, M. 1973. *Praistorija na tlu SR Srbije* (tom I). Beograd: Srpska književna zadruga

Garašanin, M. 1979. Centralnobalkanska zona. U *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, tom 2, (ur. A. Benac). Sarajevo: ANU BiH, str. 174-75.

Garašanin, M. i Garašanin D. 1979. *Supska - "Stublina". Praistorijsko naselje vinčanske kulture*. Beograd: Narodni muzej

Jež, Ž. i Starović, A. 1995. Čučuge - Ilića brdo, zaštitna arheološka iskopavanja. *Glasnik Društva konzervatora Srbije*, 19: 60-64

Jovanović, P. B. 1956. *Reljef sliva Kolubare*. Beograd: SAN

Petar Stevanović, Marija Marić and Vuk Garača

Thematic Planigraphic Survey of the Site of Ilića Brdo – Nepričava

Archaeological site of *Ilića brdo* is located in the area of modern village of Nepričava, on the junction between the cities of Ub and Lajkovac (Valjevo, SW Serbia). The area of the site now is occupied by an active quarry, whose work already destroyed a large part of the site.

We have analyzed archaeological artifacts collected from this site during the rescue excavations in 1979, and during survey collection of the site in 2000. Those artifacts are numerous and diverse: pottery, flint, stone, as well as animal bones.

Especially significant is a terracotta amulet found in the profile of the site. Pottery shows characteristics of Vinča culture, but we can not determine with certainty its proper phase, because of the lack of typical artifacts. Pottery is dark burnished, well fired: pots and bowls, decorated mostly with channeling. Among flint tools most common are blades and scrapers, and among stone tools significant are one axe, four adzes, as well as one hammer.

On the basis of rich archaeological findings, as well as the analysis of its environment, we have assumed that the site Ilića brdo in Nepričava was a small, regionally important Neolithic settlement. Numerous flint and stone tools, as well as the quarry itself suggest that the stone and flint industry had an important role in their economy and the entire organization of prehistoric life in the region.

